

Kas vajame (folkloristikas) ideaaltüüpe?¹

Pöördumine Lauri Honko poole

Žanrikriis folkloristikas

Meie mõttevahetus ei keskendu millelegi vähemale kui folkloorižanri mõistele. Me mõlemad reageerisime sellele, mida me tajusime žanriteooria ja -praktika kriisina ning mis folkloristikas saavutas haripunkti 1960. aastatel. Sellel kümnendil, mille muutsid meeldejäävvaks lilllaste põlvkond, sõda ja tudengirevolutsioonid, tegime me koos pihuks ja põrmuks kõik, mis oli veel järel kõrgetest lootustest, mida teised folkloristid olid pannud žanrimõistele. Alan Dundes, nagu sa mäletad, pidas seda esmaseks mõisteks, mis viimaks muudaks folkloristika täisväärtuslikuks akadeemiliseks teadusharuks. Täis nooruslikku optimismi lõpetas ta oma uurimuse *The Morphology of North American Indian Folktales* hüüatusega: *Folkloristika kui teaduse esmaseks vajaduseks on kõikide rahvaluuležanride kirjeldav analüüs. Ainult sel viisil võib folkloori uurimine tõesti teaduseks saada* (Dundes 1964a: 112).

Kuid vaevalt oli A. Dundes asunud jätkama oma morfoloogilise struktuuriliste žanrikirjelduste agendat, kui ta muutis kurssi ja tema otsingute eesmärgiks polnud enam folkloorivormide *differentia specifica*, vaid pigem *differentia proximum*. Žanrid hakkasid talle näima pigem sarnastena kui üksteisest erinevatena. Koos Robert Georges'iga märkis ta koguni, et *morfoloogiline analüüs võib esile*

¹ Originaal: Ben-Amos, Dan 1992. *Do We Need Ideal Types (in Folklore)? An Address to Lauri Honko*. The Nordic Institute of Folklore Papers 2. Turku: Nordic Institute of Folklore.

tuua teatud struktuurimudeli esinemise terves hulgas folklooržanrides (Georges & Dundes 1963: 111). Ning seda nad tõesti leidsid. Mõistatuste analüüsimine andis mõisted vanasõnade kirjeldamiseks (Dundes 1975), ameerika indiaanlaste rahvajuttude morfoloogia ilmus kultuuriliselt seletamatutel põhjustel välja Ameerika lastemängudes (Dundes 1964b). Teiste folkloristide käsi ei käinud paremini. Keerulised operatsioonid, mida sooritasid folklooržanridega Elli Kõngäs ja Pierre Maranda (1962, 1971), kõlasid pigem variatsioonidena Claude Lévi-Straussi teemale. Oli struktuurianalüüsi mõju folkloristikale nii sügav kui tahes, paljud meist jõudsid peagi äratundmisele, et ilma tõsise modifikatsioonita viib see meid surnud punkti.

Me ei leidnud abi ka folklooržanride traditsioonilisemast formuleerimisest, isegi mitte siis, kui need said ehitud funktsionaalsusega, nagu seda tegi William Bascom (1954: 334; 1965). Võib-olla kõhkles W. Bascom liiga palju, ebaledes loogilise järelduse esitamisel, mille ta oleks võinud tuletada antropoloogilise teooria rakendamisest kirjandusliku liigituse puhul. Selle asemel, et pöörata täiesti uus lehekül, püüdis ta luua sünteesi seal, kus sünteesida polnud võimalik. Tema üleskutse järgida täpselt *rahvaluule kategooriaid, mida inimesed ise eristavad ja [---] inimeste suhtumist neisse kategooriatesse* (Bascom 1954: 334) oli vastuolus tema enda sooviga rajada proosanarratiivide analüüs kultuuripiiridest sõltumatule alusele. Ta arvas, et *müüti, muistendit ja rahvajuttu [---] peaks esitama] analüütiliste mõistetena, mida saaks tähenduslikult rakendada kultuuripiiridest sõltumatult isegi siis, kui piirkondlikult tunnistatakse muid 'rahvuslike kategooriate' süsteeme* (Bascom 1965: 5). Ent ta ei vaevunud välja ütleva, kuidas peaks 'tähenduslik' rakendus toimima. Kui need kategooriad on universaalsed, ei saa nad sattuda vastuollu rahvapäraste kategooriatega, mida W. Bascom kinnitas neid tegevate, kui nad aga pole universaalsed, siis milline 'tähendus' saab olla aluseks nende kehtestamisel? Nende kultuuripiiridest sõltumatu kasutamine väljendub ainult nimes, mitte olemuses.

Kõige kõnekam on siiski W. Bascomi läbikukkumine narratiivikategooriate kolmeosalise süsteemi rakendamisel, mida ta kujutles esinevat talle etnograafiliselt kõige paremini tuttavas kultuuris, nimelt Nigeerias elavate jorubade omas. Nende keskel viibides leidis ta, et müüt ja muistend sulanduvad üheksainsaks kategooriaks, mistõttu kolmest joruba jutuzanrist jääb järele ainult kaks.

W. Bascom arvas, et müüt, muistend ja rahvajutt *kajastavad vähe-*

malt Euroopas rahvaste algupäraseid narratiivikategooriaid (Bascom 1965: 5). Täna pole enam mingit vajadust kritiseerida jultumust, mis sisaldus katses suruda nimetatud süsteemi peale kogu ülejäänud maailmale. Siiski, nagu ma loodan allpool näidata, on ekslik isegi eeldus, nagu oleksid need Euroopa rahvaste 'algupärased kategooriad', sest see jätab arvesse võtmata Euroopa rahvaste klassikuuluvuse, kirjanodusloo ja kirjaoskuse leviku.

Oma katsetes ennetada korra kadumist rahvaluuleuuringute alal ja folkloori liigitussüsteemi kokkuvarisemist ei olnud me üksi. Piirdues 1960. aastatega,² tahaksin esile tuua Scott C. Littletoni (1965) ja oma kolleegi Roger D. Abrahamsit (1969) kui veel kahte folkloristi, kes jagasid meie pettumust ja formuleerisid folkloorižanride dilemmale oma lahendused. Kuid erinevalt minust ja sinust otsustasid nad rekonstrueerida rahvaluules domineerivat klassifikatsioonimudelit. Postmodernismi esimeste pääsukestena pakkusid nad välja paindliku, muutliku ja varieeruva liigitussüsteemi. Nad ei kasutanud tekstide lahterdamiseks žanre. Et anda folkloori žanrilisi omadusi edasi paremini, kui seda tegid varasemad skeemid, võtsid nad pigem arvesse nihkuvaid skaalasad ja tunnustekimpe.

Nii S. Littleton kui ka R. Abrahams löid paindlikud liigitussüsteemid, mis suudavad kohaneda žanriliste muudatustega vastavalt sellele, kuidas ilmuvad tekstid ühiskonnas ja ajaloo. Žanritunnuste valikud, mida nad kasutasid oma mudelites skaalade kindlaksmääramiseks, erinevad üksteisest. Kui S. Littletonil on võtmesõnaks *suhtumine* tekstisse, siis R. Abrahamsil, teadlasel, kelle teooriate õitseag on alles ees, moodustab peatelje *esitus*.

S. Littletoni essee on sinu töös figureerinud (Honko 1968: 64; 1098a: 26; 1989b: 27–28), kuid tema eesmärgid olid sinu omadega võrreldes piiratud. Tema kavatses ravida folkloristikas siis ja praegu valitsevat terminoloogilist segadust. Selleks pakkus ta välja kahemõõtmelise skeemi nelja polaarse tunnusega – väljamõeldud ja ajalooline ning

² Žanriteoorias üldiselt ei kujuta 1960. aastad tingimata ajaloolist veelahet, kuigi ajakirja *Genre* (1968–) loomine viitab süvenenud huvile selle mõiste vastu. Bibliograafilist valikut selleteemalistest publikatsioonidest vt Ben-Amos 1976b: 247–282. Sellest ajast peale on žanriteema pälvinud teoreetikute ja kriitikute jätkuvat tähelepanu. Praeguse arutelu seisukohalt võiksid eriti huvitavad olla järgnevad tööd: Bahtin 1986; Brown & Steinmann 1978; Genette *et al.* 1986; Jason 1977a; Jauss 1982; Nagy 1990: 17–51; Rosmarin 1985; Ryan 1979a, 1979b; Schaeffer 1989a, 1989b; Todorov 1990; Voigt 1976.

profaanne ja püha. Üheskoos moodustavad need žanrinelinurga, millesse ta on paigutanud viis mõistet: müüt (väljamõeldud – püha), rahvajutt (väljamõeldud – profaanne), püha ajalugu (*sacred history*) (faktiline – püha) ja ajalugu (faktiline – profaanne). Viienda mõiste – muistendi – paigutab ta kõigi nelja tunnuse aspekte kombineerides nelinurga keskele. S. Littletoni ettepanekut võiksime nähtavasti otseselt ja piltlikult nimetada folkloorižanride muistendikeskseks mudeliks.

Püüdes anda oma žanrilisele ruudule täpsuse hõngu, on S. Littleton märgistanud teljed numbriliste väärtustega ühest kahekümneni, kuid mulle jääb selgusetuks, kuidas on võimalik arvuliselt määratleda näiteks ajaloolisust või fantaasiat. Võib-olla märgib skaalade nummerdamine positivistliku folklooriuurimise viimaseid jäänuseid, metodoloogiliselt on numbrid igatahes järjekindlusetud. S. Littletoni vaatenurga keskmes on liigituspõhimõtte nihe eristavast kriteeriumist (kas... või...) faktorite sünteesini – natuke seda ja natuke teist Mingi jutt koos talle omase fiktiivsuse ja faktilisuse, profaansuse ja püha kombinatsiooniga asetub ühte žanrisse, ent kui segu muutub, läheneb teisele žanrile. Vastavalt muutub ka selle asend žanrinelinurgas.

Oma mudeli konstrueerimisega päästis S. Littleton folkloorižanride liigitamise ebamäärasuse. Ta jõudis välja selleni, et legaliseeris terminoloogilise segaduse, mille kavatses kõrvaldada tipneva mehhanismi väljapakkumisega. Nüüd saab võimalikuks suvalise jutu paigutamine žanrinelinurga suvalisse punkti ja selle asukoha määramine pigem suhtelises kui absoluutses mõttes vastavalt selle paiknemisele väljamõeldu või tegelikkuse täiuslike tippude suhtes.

Nimetatud printsiiibil on oluline tähendus ka rahvajuttude kirjan-dusloolisest seisukohast. Jutt võib muuta oma asendit žanrinelinurgas vastavalt sellele, kuidas üks põlvkond seda teisele edasi annab. Näiteks Eugene Weber (1981) väidab, et Euroopa rahvajuttus peitub palju rohkem ajaloolist tõe, kui folkloristid nõustuvad möönma. Selle süžeed ja tegelased peegeldavad 17. ja 18. sajandi karmi sotsiaalset ja majanduslikku tegelikkust, mil naise surm lapse sünnitamisel oli igapäevane nähtus. Nende lugude võõrasemad ja võõrastütred pole fantaasiasünnitised ega lapse psüühika projektsioonid (Bettelheim 1976), vaid tegelike perekondlike suhete väljendused. Hiljem, 19. sajandil, kui meditsiini ja majanduse areng tõi kaasa elustandardite paranemise, omandasid need jutud jutustajate ja kuulajate silmis fiktiivsuse varjundi ning oleksid ühtlasi pidanud muutma oma asendit S. Littletoni žanrinelinurgas, liikudes faktipõhisest väljamõeldu poole.

Et ma ristasin S. Littletoni mudeli žanrinelinurgaks, oleks ülimalt

sobiv nimetada R. Abrahamsi konstruktsiooni žanrikaareks või täpsemalt topeltkaareks. Kuid tema pakutud folkloorižanride graafilisel kujutisel on heuristiline, mitte praktiline väärtus. Roger Abrahams üritab leida võimalusi folkloorikommunikatsioonis osalejate kaasamiseks žanride liigituse süsteemi, et luua mudel, mis võtaks arvesse mitte ainult teksti, vaid ka selle esitust. Selleks paigutab ta folkloorižanrid nende koguulatuses nihkuvale skaalale, mille alguses on rääkijate omavaheline 'aktiivne side' vanasõnade ja mõistatuste vahetamisel ja lõpus mõlemate, nii rääkijate kui ka auditooriumi 'kaasaalamisside' rahvajutu tekstiga, millega kaasneb vastavalt vähenenud omavaheline suhtlemine. R. Abrahams toetub Hugh Janseni teedrajavale kirjutisele "Classifying Performance in the Study of Verbal Folklore" (1957), esseele, mida me praeguses perspektiivis võime vaadelda kui klassikapärli, mis teeb esitusviisist žanrieristusliku tunnuse.

Niisiis tegid S. Littleton ja R. Abrahams ettepaneku muuta žanride klassifikatsiooni meetodit. Nende mudelites asendatakse selgepiirilised eristamised ligikaudsete vastavustega, absoluutsed mõisted suhtelistega, lõplikud žanrimääratlused mitmetähenduslikega. Mingi lugu võib olla muistendilaadne, ilma et see oleks muistend, või muinasjutuline, ilma et see oleks täiesti fiktiivne. Mõnel juhul võivad nii jutustaja kui ka kuulajad olla mingisse loosse täielikult sisse mässitud, nagu see nähtub Barbara Kirschenblatt-Gimbletti (1975) kirjeldusest jutustamissituatsiooni kohta Ruthi ja Maxi köögis, teisalt võib sama lugu anda toitu nii rabi kui ka pastori jutlustajaandele, ilma et see otseselt seostuks konkreetsete elusituatsioonidega. Oma ettepanekute käigus löid S. Littleton ja R. Abrahams klassifikatsioonimudelid, mis näitavad paremini folkloorižanride kajastamist ajaloos ja ühiskondlikus elus. Nende analüütilised mudelid nihkuvad ja muutuvad järk-järgult vastavalt verbaalsete vormide žanrilisele transformatsioonile erinevates kontekstides.

Ettepanek: folkloorižanrid kui ideaalsed tüübid

Sina, Lauri, hindad eriti S. Littletoni mudelit. Sa mainid teda oma esimeses süstemaatilises folkloorižanride kohta käivas arutluses heakskiitva peanoogutusega (Honko 1968: 64) ning hiljem rajad sa tema mudelile ja põhiterminoloogiale toetudes juba oma täiustatud žanrilise klassifikatsiooni (Honko 1979–1980: 26). Su erilise tähelepanu näib pälvivat viis, kuidas S. Littleton kasutab M. Weberi 'ideaaltüüpide'

mõistet. S. Littletonile on žanrilised ideaaltüübid samatähenduslikud analüütiliste poolustega. Ta kirjutab:

[--] *niisuguste [tegeliku ja kujutluse, püha ja profaanse] kategooriateni on võimalik jõuda juhul, kui kaasatud on mõlemad, see tähendab, kui iga kriteerium on esitatud kahe pooluse või ideaaltüübi [D. B.-A. esiletõste] dihhotoomiana: esimene kriteerium esitatakse dihhotoomiana täiesti faktilise (või teadusliku) ja täiesti väljamõeldud (või mitteteadusliku) vahel ning teine dihhotoomiana täiesti profaanse ja täiesti püha vahel [--]. Siin pakutud dihhotoomiad on igal juhul asümptootilised ja neid tuleb sõnastada jätkuvust silmas pidades. Ükski tegelik jutt ei kattu kunagi täielikult ainult ühega nimetatud poolustest või ideaaltüüpidest [D. B.-A. esiletõste] (Littleton 1965: 21–22).*

S. Littleton hülgab 'ideaaltüübi' idee ja mõiste kohe ja sealsamas ega maini neid vähemalt seoses folkloorižanridega enam kunagi. Seevastu sina, Lauri, tegid sellest oma žanriteooria ja meetodi nurgakivi. Seliselt toimides õnnestus sul lüüa kolm kärbest ühe hoobiga. Esiteks. M. Weberi 'ideaaltüübi' mõistet kasutades paigutasid sa folkloorižanrid otse analüüsi valdkonda ja akadeemilise klassifikatsiooni teenistusse (selle fraasi negatiivne aspekt ei jää mulle märkamata). Teiseks soodustasid sa uue liidu tekkimist folkloristika ja sotsioloogia vahel. Vaatamata folkloristika väidetavale eklektilisusele on selle seos sotsioloogiaga olnud aastaid pigem nõrk (Abrahams 1983: 348–350; Ben-Amos 1990; Thompson 1980).³ Rahvaluuleuuringute peasuunal 'ideaaltüübi' mõiste juurutamisega löid sa nii meetodis kui ka teoorias nende kahe teadusharu uue kokkupuutepunkti. Kolmandaks varustas 'ideaaltüübi' mõiste just folkloorižanride analüüsile rakendamine selle rahvaluuleteooria hämara ala selgesti eristuva viidaga, mis pakub välja – ma julgeksin öelda, et esmakordselt – mõtteavalduse piiritlemaks seda, mis üldse on folkloorižanr.

Nagu hoiatasin, ei nõustu ma sinuga üheski neist punktidest. Kui sa oleksid abi otsinud Benedetto Croce (1866–1952) esteetikast, nagu seda tegi Ruth Benedict oma analüüsis sunji mütoloogia kohta (Benedict 1935), oleks mul olnud vähem põhjust sinu käsitluse kallal norida. Sa oleksid leidnud B. Croces filosoofi, kelle arvates žanrid on vaid ideed, mille kasutusala piirdub liigitussüsteemi loomisega.

B. Croce silmis pole žanre olemas, nii nagu pole M. Weberi silmis

³ Harvaesinev viide folkloristikale sotsioloogi kirjutatud raamatus leidub Eisenstadt 1965: 20–22; vt ka Fine 1987 katset liigitada *Folk-Lore* viimane toimetaja Joseph Jacobs sotsioloogiks.

ideaaltüüpe. Neil on tähendus ainult *kui kirjanduse kohta käivatel ideedel või uskumustel* (Orsini 1961: 109). B. Croce lubas neil eksisteerida ainult kirjanduse klassifikatsioonis ning tõrjus nad välja igasugusest analüüsist ja kriitikast (Croce 1922: 38; Orsini 1961: 107). Tema žanrikontseptsioon arenes välja vastureaktsioonina normatiivse žanri kirjanduslikule kriitikale ja evolutsioonilisele kirjanduse ajaloole, mis eeldab kirjandusliikide olemasolu. Töö käigus esitas ta aga filosoofilise aluse žanride käsitlemiseks kognitiivse esteetika lahutamatu osana. Õigupoolest tõlgendab Ruth Benedict B. Croce ideid žanride kohta ekslikult, kui ta väidab, et sunjidel ei mahu *ükski rahvajutt žanrilise liigituse alla* või et nende jutud *ei jaotu mingitesse selgelt eristuvatesse kategooriatesse* (Benedict 1935: I, xiii). Toetudes B. Croce autoriteedile eitab R. Benedict sunjide võimet liigitada oma pärimust sellistesse müüdi, muistendi ja rahvajutu kategooriatesse, nagu tema neid tunneb. Kui B. Crocel oleks olnud võimalik laiendada oma Euroopa kirjanduse filosoofiat sunji narratiividele, oleks ta pööranud erilist tähelepanu sunjide endi poolt oma poeetiliste toimingute kohta kasutatavale liigitusele. Siis oleksin saanud pöörduda tema kui esteetiku poole, kes oleks kindlustanud mind filosoofilise alusega *etniliste žanride rõhutamisel* (Ben-Amos 1969).

Kui sa selle asemel võtad hoopis suuna Max Weberile, võib mõnele tunduda, et sa oled folkloori žanriteooriasse või koguni rahvaluuleuuringisse üldiselt viinud sisse rohkem muudatusi kui sa lubasid. Et ma aga tunnen sinu teadlaseloomule omast vastutustunnet ning sinu kommet vaagida enne iga idee kasutuselevõtmist hoolega selle poolt ja vastuargumente, on mul kange kahtlus, et 'ideaaltüübi' mõiste juurutamisega kaasnenud muudatused folklooriteoorias ja meetodeis olid tegelikult tahtlikud, läbikaalutud ja eesmärgipärased. Ning just selle mõiste sisseviimise eesmärk on see, mis jääb minu meelest küsitavaks. Minu protest, pane tähele, on suunatud just ideaaltüüpide kasutamise vastu žanriteoorias.

Võib-olla oleks ideaaltüüpide meetod olnud üpris väärtuslik mingil muul alal. Näiteks Hermann Bausinger (1961; 1990), kes ei viita otseselt Max Weberile ega kõnesolevale seni veel selgelt sotsioloogilise kallakuga mõistele, määrab kindlaks folkloori omadused tehnilises maailmas. Ta formuleerib need ideaaltüübi omadustena. Tema kontseptsioon allub põhjuslikkuse ja faktorite korrelatsiooni analüüsile. Oma sissejuhatuses raamatu ingliskeelsele trükile (1990: xi–xii) alahindab H. Bausinger oma mudeli üldisi tulemusi. Justkui vabandades märgib ta, et tema töös on juttu ühest Saksa erijuhtumist, mida

M. Weber ja tema järgijad nimetaksid individualiseeritud (Burger 1976: 130–132; Watkins 1953: 723–728; Weber 1949: 86, 100) või *dateeritud ja lokaliseeritud* (Becker 1940: 29) tüübiks. Tegelikult on aga H. Bausingeri uurimuses käsitletud folklooriomadustel ilmne üldine rakendatavus, mis ulatub kaugele üle Saksamaa ja isegi Euroopa piiride. Terminil “folklorism”, mis tähistab tema mudelis vähemalt ühte lõiku, ei ole geograafilisi ega ajaloolisi piire (Bendix 1988; Newall 1987). Nii, nagu M. Weberi ideaalliigitus jagas võimu ratsionaalseks, traditsiooniliseks ja karismaatiliseks (Weber 1947: 324–385), võiks H. Bausingeri uurimus olla lähtepunktiks folkloori ideaalseks tüpiseerimiseks tehnikaeelses, tehnilises ja posttehnilises (elektroonilises) maailmas. Teistest vaatepunktidest lähtudes oleks ilmselt võimalik luua folkloorimudeleid kirjaoskamata, kirjaoskajate ja audio-visuaalsete ühiskondade, sisserännanute ja pärismaalaste rühmade kohta. Niisugused mudelid võimaldaksid tõstatada küsimusi põhjuslikkuse ning faktorite ja omaduste seoste kohta. Need oleksid toimiva folkloori mudelid ajalooliste ja geograafiliste kontekstide mitmekesisuses.

Teen ühe veelgi tõsisema möönduse, kusjuures sellise, mis võiks mõjuda minu argumentatsioonile pigem kahjustavalt, ja väidan, et Vladimir Proppi juttude morfoloogial (1968) on olemas kõik ideaaltüübi tunnused. Tema rahvajutužanri jaoks loodud mudel ei ole midagi muud kui seda sorti narratiivide ideaaltüüp. Narratiivi iseloomulike tunnuste kindlaksmääramine, nende valimine ja rühmitamine, morfoloogia ontoloogilise staatuse teadvustamine ideaalse vormina, mudeli võrdlev eesmärk – need kõik on näitajad, mille poolest V. Proppi teooria on metodoloogiliselt ja teoreetiliselt M. Weberiga vähemalt samavõrra või isegi enam suguluses kui Ferdinand de Saussure’ga, hoolimata sellest, et V. Propp ise ei kinnitanud oma teooriaalast liitu Saksa sotsioloogiaga. Pole aga eriliselt üllatav leida V. Proppi töös – saksa keele õpetaja nagu ta oli (Levin 1967: 32; Lieberman 1984: ix) – samu neokantiaanlikke sugemeid, mis annavad tooni M. Weberi mõistete moodustamise meetodi juures. Üllatuseks pole seegi, et Proppi-järgsed teadlased (Brémond 1970, 1973, 1977; Culley 1972, 1974, 1976; Dundes 1964a, 1976; Greimas 1971a, 1971b, 1983; Jason 1977a: 70–80; 1977b; Meletinsky 1974; Milne 1988; Paulme 1976; põhjalikumat bibliograafiat selle suuna kohta vt Holbek 1978) on vaikides omaks võtnud teadmise, et metodoloogiliselt juhindub morfoloogiline narratiivianalüüs ideaalse tüübi loomise põhimõtetest. Oma katsetes V. Proppi mudelit parendada või luua sellele alternatiive on nad tarindit vaid modifitseerinud; nad võtavad mõiste moodustamiseks kasutusele teised

elemendid ja identifitseerivad järelikult mudelis uusi seoseid, kuid ei muuda mõiste olemust. Tegelikult kinnitab kogu rahvajutu uurimuste morfoloogilise suundumuse kulg kõiki M. Weberi hoiatusi tema enda ideaalse tüpiseerimise idee ja meetodi kohta antud seletuses.

Kuigi M. Weber keskendub mõistete sõnastamise probleemidele ajaloos ja majanduses, kehtivad tema mudeli konstrueerimisega seotud kartused sama hästi kirjanduses ja folkloristikas. Ta juhib tähelepanu iseloomulike tunnuste tajumise ja selekteerimise subjektiivsele loomusele. Lisaks kõigele muule on tema artikli pealkirjas esinev sõna “objektiivsus” pandud jutumärkidesse. See, mida ajaloos või kirjanduses peetakse faktiks, sõltub uurija kognitiivsetest huvidest. Ühes essees, mis räägib ilmsete mitmemõttelisuste keeles, teatab M. Weber üldsegi mitte ebamääraselt: *Pole olemas absoluutselt ‘objektiivset’ teaduslikku kultuurianalüüsi* (Weber 1949: 72). Ühiskonnas sõltub tegutsemise reeglite formuleerimine sellest, kuidas tajutakse *teatud kausaalsete seoste ‘regulaarset’ taasilmumist. Need ‘seadused’, mida oleme võimelised tajuma tohutult mitmekesisis sündmuste voolus, peavad – vastavalt sellele arusaamale – sisaldama teaduslikult ‘olulisi’ reaalsuse aspekte* (Weber 1949: 72).

Ning teisel ütleb ta, et *teadmisi reaalsusest seoses selle kultuurilise tähenduse ja juhuslike suhetega võib saavutada taasilmuvate järgnevuste otsimise teel* (Weber 1949: 75).

Analoogia nende väidete ja morfoloogilise rahvajutu-uurimise peamiste eelduste vahel näib liialt ilmne, et see vajaks eraldi rõhutamist. M. Weberi epistemoloogilised oletused selgitavad ka seda, kuidas on võimalik erinevate morfoloogiliste mudelite kooseksisteerimine teaduses. Nende erinevused ei osuta konfliktidele ega narratiivsete protsesside kokkusobimatutele interpretatsioonidele, vaid erinevustele esialgsetes kultuurilistes või teaduslikes lähtekohtades. Iga morfoloogiline mudel on sidus analüüsi lähtetingimuste suhtes.

“Ideaaltüübi” tähtsus rahvajutu morfoloogiliste mudelite jaoks saab veel ilmsemaks, kui seda vaadelda antud mõiste kohta M. Weberi enda poolt tehtud mõtteavalduste valguses, asendades M. Weberi sõnastuses “ajaloo”, “elu” ja “ühiskonna” sõnadega “kirjandus” või “rahvajutt”. M. Weberi silmis on “ideaaltüüp”:

[...] *mõisteline mudel* [, mis] *ühendab teatud ajaloolise elu seosed ja sündmused kompleksiks, mida mõtestatakse sisemiselt järjekindla süsteemina. Põhiliselt sarnaneb see konstruktsioon iseeneses utoopiale, milleni jõutakse teatud reaalsuse elemente analüütiliselt rõhutades. Selle seos empiiriliste andmetega seisneb vaid tõsiasjas, et seal, kus*

avastatakse selle abstraktse konstruktsiooniga viidatud tüüpi suhted, mis vastavad turu tingimustele, või oletatakse neid mingil määral tegelikkuses eksisteerivat, saame me ideaaltüübile viidates teha sellistele suhetele iseloomulikud jooned pragmaatiliselt selgeks ja arusaadavaks. See protseduur võib olla hädavajalik nii heuristilistel kui ka seletavatel eesmärkidel. Ideaaltüübi mõiste aitab arendada meie oskust teadusliku oletamise alal: see ise ei ole "hüpotees", kuid see pakub juhtnööre hüpoteeside konstrueerimiseks. See ei ole "reaalsuse" kirjeldus, kuid see püüab anda selliseks kirjelduseks ühemõttelisi väljendusvahendeid (Weber 1949: 90).

Hiljem ütleb ta kokkuvõtvalt:

Kui otsitakse selle mõiste sisu tekkelist definitsiooni, jääb ainult ideaaltüüp selle eespool selgitatud tähenduses. See on mõisteline konstruktsioon (Gedankenbild), mis ei ole ei ajalooline reaalsus ega ka "päris" reaalsus. Veelgi vähem sobib see kasutamiseks skeemina, mille raames mingit reaalselt olukorda või tegevust näiteks tuuakse. Sellel on täiesti abstraktse piirava mõiste tähendus, millega võrreldakse ja uuritakse tegelikku olukorda või tegevust, et selgitada selle teatavaid tähtsamaid komponente. Sellised mõisted on konstruktsioonid, mille abil me formuleerime seoseid, rakendades objektiivse võimalikkuse kategooriat (Weber 1949: 93).

Kui M. Weber ise kirjeldab oma mõistet abstraktse konstruktsioonina, mis ei peegelda tegelikkust, kas on siis vaja veel midagi lisada ning üritada tema ideid väänata ja interpreteerida, et muuta need nüüdisaja folklooriteooria ja -praktika tarvis asjakohasteks? Miks peame toetuma väljamõeldud mõistetele, kui kultuuriline tegelikkus pakub meile kontseptsioone, mis on piisavalt imepärased? Miks peame konstrueerima žanre ideaaltüüpidenä, kui leidub olemasolevaid äratuntavaid kategooriaid, mis on kultuurilise maailma loomulikud koostisosad? Minu mõendus, et rahvajutu morfoloogia kasutab ideaalset tüpiseerimist, viib meid tahes-tahtmata ringiga tagasi samasse punkti, kust algas žanrianalüüsi kriis rahvaluuleteaduses. Võimalik, et selle arutluse ainuke saavutus oli äratundmine, et antud asjas võis ideaaltüüp olla süüalune, mitte aga lahendus.

Ideaaltüübid ja rahvaluuleteadus

Muidugi võib väita, et eksiteel pole mitte M. Weberi meetod üldiselt, vaid ainult selle konkreetne rakendamine rahvajutu morfoloogias. Nii-sugusel juhul jääb veel ruumi uurida, mida tähendab sinu ettepanek vaadelda folkloorižanre kui ideaaltüüpe. Kui ma sinu asjakohastest kirjutistest õigesti aru saan, on sinu programmis rohkem kaalul kui

ainult žanrid; selle tuumaks on nägemus folkloristikast kui seaduspärasustel põhinevast teadusest. Oma mõtteavalduses kaasaegsete teooriate kohta kasutad sa selgesõnalist vastandamist:

Võime [---] öelda, et kui ideaaltüüpi žanrisüsteemid taotlevad analüütilisust ja põhimõtteliselt selgitavad globaalseid, kultuuripiiridest sõltumatuid žanre, siis traditsioonilised žanrisüsteemid on tihedalt seotud empirismiga ja selle žanrid on lokaalsed, kultuuriliselt piiratud, isegi unikaalsed. Teisteks sama liini järgivateks vastandipaarideks on “seaduspärane versus eriline” ja “eetiline versus eemiline”; ühest küljest linnulennult avanevad vaated ja teadlaste poolt kokkulepitud mõisted ning teisest küljest konnaperspektiiv – kategooriad, mis luuakse, ja mõisted, mida kasutatakse vaatlusaluse kultuuri raames (Honko 1989a: 18; vrd 1980: 43; 1989b: 28).

Sinu metafoorid paljastavad lähenemisi viisi, millega sa ennast seostad, ja suuna, mille poole sa tahaksid näha folkloristikat arenemas. Sulle kujutab žanride käsitlemine ideaaltüüpidega endast sammu – võiks öelda otsustavat sammu – folkloristika kujunemisel M. Weberi traditsioonis ühiskonnateaduseks.⁴ Just see teadlasenägemus teeb sinu ideaaltüübi mõiste kasutamise S. Littletoni mõistekasutusest väga palju otsustavamaks, ja just seda teaduslikku programmi, mis kaasneb sinu mõistekasutusega, taban ennast nii ägedalt kritiseerimas. Teatud määral on erinevad žanrimõisted, mida me toetame, metafoorideks meie lahknevatele, vahel isegi vastandlikele rahvaluulekäsitlustele. Metafooridel on nii teaduses kui ka luules kognitiivne jõud, mis sunnib meid oma mõtteid järjekindlalt seostama. Järelikult tuleb mul selle asemel, et suunata meie vaidlus folkloorile üldiselt, jätkata arutlemist žanride ja ideaaltüüpide üle. Olgu need siis iseeneses ja ise sedapuhku nii metafoorideks kui ka kõneaineks. Mõlemal juhul osutub vajalikuks esitada sinu ettepaneku kohta vähemalt neli küsimust: (a) Kas sinu tüpoloogilistes süsteemides on žanrid üldiselt tõepoolest ideaalsed tüü-

⁴ Ideaaltüüp ja tüpiseerimine on moodsas sotsioloogias olnud peamine mõiste ja meetod. Kumbagi pole vastu võetud ilma rünnakute, kriitika ja muudatusteta. Need on põhjustanud poleemika, millel on olnud positiivne mõju sotsioloogia esilekerkimisele. Mõned nendest arutlustest leiduvad Becker 1933–34: 1940; Burger 1976; Cahnman 1964, 1965; Goode 1974; Hempel 1965; Kivisto & Swatos 1988; Lopreato & Alston 1970; Martindale 1959; McKinney 1966, 1967 (vt märkusi lk 215–217 edasiste viidete osas); Nefzger 1965; Parsons 1968; Pepper 1963; Rickert 1986; Rogers 1969; Rose 1950–1951; Watkins 1953; Winch 1947.

bid? (b) Kas konkreetset folkloorižanrid müüt, muistend ja rahvajutt on ideaaltüübid? (c) Kas ideaaltüüpide kasutamine teeb folkloristikast seaduspärasustega opereeriva teaduse? (d) Kui universaalide oletamine või otsimine on iga teadusliku püüdluse eeltingimus, siis millisel tasandil on neist võimalik mõelda rahvaluules?

(a) *Kas žanrid üldiselt on ideaaltüübid?* Selle küsimuse sihiks on välja selgitada sinu žanrikonstruksiooni ja žanrilise liigitussüsteemi ning M. Weberi ideaaltüübi mõiste (Becker 1940) vastavus. Et asja keerulisemaks teha, võtab juba M. Weber ise appi žanri ja žanrimõiste terminid (*gattung* ja *gattungsbegriffe*), tehes vahet individuaalsete ja üldiste, empiiriliste ja abstraktsete tüüpide vahel (Weber 1949: 100–103; Burger 1976: 130–135). Need eristused jätavad mulje, et 'ideaaltüübi' ja 'žanri' vastavuse aste on tõepoolest kõrge ning et pärimuslikud ja isegi kirjanduslikud žanrid oleksid tegelikult võinud olla üht laadi ideaaltüüp. Ent kui Carl G. Hempel katsetas M. Weberi mõtte loogilist paikapidavust (1965), eristas ta M. Weberi ideaaltüüpides mitte üht, vaid kolme liiki: klassifitseerimistüübid, ekstreemsed tüübid ja ideaaltüübid. Esimesi on *tõlgendatud kui klasse ning tüpoloogiliste toimingute loogika on lihtne klassifitseerimisloogika*. Antud juhul *ei tohiks erinevate tüüpide piiritlemiseks kasutatavad tunnused anda meile ainult keni lahtreid kõikide huviorbiidis olevate üksikjuhtude lahterdamiseks, vaid peaksid võimaldama kõlavat üldistust ja nõndaviisi pakkuma alust prognoosidele* (Weber 1965: 156–157).

C. Hempeli ekstreemsete tüüpide kirjeldus on vastavuses S. Littletoni arusaamaga liigituskategooriatest kui *polaarsustest või ideaaltüüpidest* (Littleton 1965: 21), mida sina oled oma süsteemis samade põhimõtete järgi edasi arendanud. Ekstreemsed tüübid on *kaks mõistet, mis on võimelised gradatsioonideks nii, et mingit üksikut ei määrata kui ükskõik kumba, vaid kui mingil määral mõlema tunnuseid ilmutavat* (Hempel 1965: 157). Seejärel esitab C. Hempel retoorilise küsimuse, millele ta ka ise vastab: *Milline on nende 'ekstreemsete' või 'puhaste' mõistete tüübi loogiline vorm? On ilmne, et neid ei saa tõlgendada selliselt nagu liigimõisteid: üksikjuhtumeid ei saa nende all näidetena esitada, vaid on ainult võimalik iseloomustada selle määra osas, milleni need ekstreemsetele tüüpidele lähenevad* (Hempel 1965: 157–158).

Näite ja oletatavalt ideaaltüübi ligikaudse vastavuse printsiip on suunav ka sinu enda žanrimõistes. Kuigi sinu teemakohaste artiklitega kaasnevad bibliograafiad ei viita sellele, et sa oleksid teadlik C. Hempeli analüüsist, leidub sõnastuses, mida sa kasutad ideaaltüüpide kirjeldamiseks, hämmastavalt suuri ühtelangevusi tema sõnastusega.

Näiteks väidad sa:

Kui vastandame näiteks muinasjutu ja muistendi ning kasutame nende defineerimiseks ainult eristavaid jooni, saavutame polaarse ideaaltüübi puhta muinasjutu ja puhta muistendiga äärmustes ning maksimaalse eristuse. On selge, et selline piiritlemine ei hinda õigesti kumbagi žanri, mis ilmneb asjaolust, et ideaaltüübina ette antud tegelikud muinasjutu- ja muistendivariandid kalduvad jääma poolustevahelise ala keskele, mitte otstesse (Honko 1989a: 17; vrd Honko 1968: 61; 1980: 43; 1989: 27).

C. Hempel osutab sellele, et ekstreemsete tüüpide loogika on *korrastavate suhete ja mõõtmise loogika, seepärast viitame neile nüüdsest peale ka kui korrastavatele tüüpidele. Seejärel nendib ta:*

Nii korrastavad kui ka liigitavad tüpoloogiad kuuluvad üldjuhul mingi teadusharu arengu varajasse staadiumisse, staadiumisse, mis on ametis suuresti “empiirilise” mõistetesüsteemi väljaarendamisega ning selle kasutamise ja kirjeldamise ja madala astme üldistuste jaoks (Hempel 1965: 159–160).

Järelikult ei ole žanrid sinu mõttes loogiliselt sellised ideaaltüübid, millistena M. Weber need sõnastas ja kasutas, kuigi sa ise nimetad neid nii. Need on ekstreemsed tüübid.

Ideaaltüüp [---] on mõeldud kasutamiseks tõlgendava või selgitava skeemina, ühendades endas teatud hulka ‘üldisi empiirilisi reegleid’, mis loovad mingit laadi nähtuse (näiteks nagu puhtalt ratsionaalne majanduslik käitumine, kapitalistlik ühiskond, käsitööstuslik majandus, mingi religioosne sekt vms) erinevate aspektide vahel ‘subjektiivselt tähenduslikke’ seoseid. Kuid sel juhul ei esita ideaaltüübid (vähemalt kavatsuslikult) õigupoolest mitte mõisteid, vaid pigem teooriaid (Hempel 1965: 162).

(b) *Kas müüt, muistend ja rahvajutt on ideaaltüübid? Kui žanrid üldiselt ei ole ideaaltüübid, kas siis konkreetsed vormid müüt, muistend ja rahvajutt võivad olla universaalseks mudeliks võrdlevale uurimisele, mida sina nii veendunult pooldad? Sa viitad tihti *kiriwina* (kilivila) žanristüsteemile, mida Bronislav Malinowski dokumenteerib näitena nende vormide universaalsusest (Honko 1968: 58; 1976: 23; 1989a: 19). Sa juhud tähelepanu sellele, et B. Malinowski *avastas* *kiriwina jututraditsioonis kolm etnilist kategooriat* – *kukwanebu*, *libwogwo* ja *lili’u* –, *mida on võimalik suurepäraselt kirjeldada ilma tavapärase žanriterminita, kuid mille omavahelised suhted on enam-vähem vastavuses traditsioonilise kolmetise jaotusega muinasjutuks, muistendiks ja müüdiks* (Honko 1989a: 19).*

Vaatamata sinu oletusele, et *kiriwina* vormid on analoogilised

analüütiliste kategooriate ehk universaalsete žanride müüdi, muistendi ja muinasjutuga, eksisteerib nende igasugune sarnasus tegelikult siiski ainult vaateleja peas, kelleks antud juhul on Inglismaal hariduse saanud poolakast antropoloog (Roy 1988). Näiteks *lili'u* müüdiks ristimine saab võimalikuks ainult B. Malinowski otstarbekohase eksijärelduse tõttu. Tema oli see, kes tõlgendas neid kui lugusid, mis sätestavad ühiskonnale õigused ja seadused, mitte *kiriwina* rahvas, kes muide samuti ei pea ega saagi pidada neid jutte olemuselt valeks, nagu juba mõiste 'müüt' isegi näitab. Edmund Leach, B. Malinowski õpilane, konstateerib:

'Müüt' [lood jumalatest ja kangelastest ning nende suhetest lihtinimesega kui spetsiaalne kategooria] on *skoliastide leiutis*; see pole nähtus, millega etnograafid oleksid kokku puutunud välitöödel müüdiloomise või mõnel muul 'teadvuse tasandil' olevate primitiivsete rahvaste seas (Leach 1982: 3).⁵

Vana-Kreekas *märkis* mythos *hoopis selliseid kõneakte nagu kindlakujulised hooplemised, ähvardused, itkud, teotused, ennustused, palved jms* (Nagy 1990: 32; vt Martin 1989: 10–42). Vana-Kreeka õpetlane Herodotos oli see, kes tegi vahet *logose* ja *mythose* kui tõeste ja väljamõeldud jutustuste vahel (Detienne 1986: 42–62) ning mõiste on oma negatiivse värvingu säilitanud, vaatamata arvukatele filosoofiatele ja teooriatele, mille eesmärgiks oli teda puhtaks pesta (Bidney 1955). Selles mõttes ei ole müüt võrreldav usuga (*belief*), mille on sellise vormiga varustanud selle järgijad. Kultuurilisest vaatevinklist on usk ja müüt vastandlikud mõisted.

Ülejäänud kaks jutukategooriat on samuti teaduslikud või kirjanuslikud leiutised, mis konkreetsetel ajaloolistel momentidel Euroopa intellektuaalses diskursuses kasutusele võeti. Kuigi muistendilised jutud on paljude (nii kirjaoskajate, pooleldi kirjaoskajate kui ka kirjaoskamatute) rahvaste suulise pärimuse osa, ilmub definitsioon muistendi kui üleloomulikke elemente sisaldava ajaloolise sündmuse kohta esmakordselt ühes Euroopa keeles – vendade Grimmide eessõnas raamatule *Deutsche Sagen* 1816–1818. Oma ütlemisega *muinasjutt on poeetilisem, muistend ajaloolisem* (tsitaat Ward 1981, I: 1) kehtestasid Jakob ja Wilhelm Grimm need kaks žanri ekstreemsete tüüpidenä. Nende sõ-

⁵ Originaaltekstis leidub siinkohal sulgudesse asetatud lause tegelikult lõigule eelnevas peatükis ning lause asemel on sellele viitav väljend *selles mõttes*.

nastus mõjustas Euroopa teaduses käibivat muistendikontseptsiooni kogu 19. sajandi ning ka suurema osa 20. sajandist (Gerndt 1988). Rahvajutu mõiste sätestamine sellisel kujul osutus võimalikuks aga alles pärast seda, kui Johann Gottfried von Herder oli formuleerinud mõiste rahvas (*Volk*), mis oli määratud saama suundaandvaks meie teadusharus.⁶ Varem, 18. sajandil oli kirjanduslik termin muinasjutt (*Märchen*) tulnud kasutusele kirjandusžanri nimetusena (Anthony 1981: 13–62; Ben-Amos 1989). Mõlemad žanrid kajastavad Lääne- ja Kesk-Euroopa romantismikirjanike mõistelisi formuleeringuid, mis tulenesid püüdlustest jõuda kokkuleppele suulise ja pooleldi kirjaoskusliku kirjandusliku loovuse suhtes (Andriés 1983; Brachilon 1975; Chartier 1987; Fink 1966; Grätz 1988; Mandrou 1964; Storer 1928). Miks siis sina loodad leida, et seesama rahvaluule triumviraat on universaalne norm, mis esineb nii Aafrika, Okeaania, Ameerika kui teiste rahvaste jututraditsioonide liigitustes? Selgem ja hoolikam maailma keeltes esinevate žanriterminite analüüs võimaldaks anda meile parema arusaamise inimõtlemisest, sõnakunstist ja selle esitamisest. Olen sinuga vahelduse mõttes ühel nõul selles, et meie püüded sellise arusaamise saavutamiseks on esialgu alles lapsekingades (Honko 1989a), kuid teabe puudumine ei õigusta leppimist vähiklusega. Oma käsitluses Franz Boase töö kohta tõestab Judith Berman, et isegi

⁶ Mõiste *Volk* dokumenteeritud kasutamine selle romantilises ja järelromantilises tähenduses ja sellest tuletatud nimisõnad *Volkskunde*, *Volkslieder* ja *Volksmärchen* pärinevad 1870. aastate lõpust ja 1880. aastate algusest. Kesksel rolli selle mõiste formeerimisel mängis Johann Gottfried von Herder (1744–1803). Tolleaegsed kirjanduslikud ja teaduslikud ringkonnad aitasid kaasa mõiste heakskiitmisele ja stabiliseerimisele avalikus kasutuses. J. G. Von Herderi arusaamast mõistest *das Volk* vt Simpson 1921; Barnard 1965: 54–87. J. G. von Herder kasutas sellest tuletatud liitsõna oma raamatu *Volkslieder* (1778) pealkirjas ja rõhutas rahvalaulude teoreetilist tähendust autasu pälvinud artiklis “Über die Wirkung der Dichtkunst auf die Sitten der Völker in alten und neuen Zeiten”, mille ta samal aastal esitas Baieri akadeemiale. Robert Thomas Clark (1955: 252) on pidanud seda artiklit raamatu *Volkslieder* tagasilükatud eessõnaks. Mõiste *Volksmärchen* ilmus esmarkordselt kirjanduslikus kontekstis Johann Karl August Musäuse raamatus *Volksmärchen der Deutschen* (1782–1786); arutlust selle mõiste kasutamise ja raamatu enda kohta vt Anthony 1981. Samaaegselt jõudis *Volkskunde* mõiste trükistesse, ilmudes Hamburgi nädalalehes *The Traveller* (Linke 1990: 118; Lutz 1982: 34–37; Weber-Kellermann *et al* 1985: 3).

möödunud aegade suured teadlased ei olnud alati piisavalt hoolsad selle informatsiooni esitamisel, mida peame tänapäeval oluliseks. Ta märgib, et *Boas tõlgendab mõisteid kwaguli [kwakiutl] kultuuriliste kategooriate kohta sageli ebajärjekindlalt. Näiteks tõlgib ta kwakw'ala sõna nuyam erinevates kohtades 'müüdiks', 'looks', 'muistendiks' ja 'traditsiooniks'. [---] Kummalisel kombel, kommenteerib J. Berman, ei näi Boase rõhutatud vajadus salvestada pärismaalase mõtlemine tema enda sõnade abil rakenduvat pärismaalase ingliskeelsete sõnade kohta* (Berman 1991: 50). Oma analüüsis *kwagulite* etnokirjanduslike kategooriate kohta (Berman 1991: 117–134) tuvastab J. Berman rahvapäraste žanride vahelised seosed. Keskendudes *nuyamile* pakub ta selle ingliskeelseteks vasteteks müüti ja ajalugu, kuid juhib pärast tähelepanu asjaolule, et selle tähtsaimaks semantiliseks komponendiks on pigem omandiõigus kui mõni nendest tähendustest, mis meil seostuvad eelnimetatud mõistetega.

(c) *Folkloristika kui nomoteetiline teadus*. Kui arutlus ideaaltüüpide näiteid mõistatavatest žanridest on mingigi märk sinu folklooriteooriast, meeldiks sulle žanre näha mõisteliste ehituskividena folkloristika arendamisel nomoteetiliseks teaduseks, s.t teaduseks, millel on igas kultuurilises, ajaloolises ja sotsioloogilises situatsioonis kehtivad universaalsed seadused. Ühesuguste žanrimõistete avastamine erinevate rahvaste juures, sõltumata sellest, millises geograafilises punktis nad asuvad ja millist keelt räägivad, oleks sel juhul esimene ja möödapääsmatu samm mõistete formeerimisel folkloristikas. See oleks teaduslik protsess, mis sarnaneks mõistete moodustamisele loodusteadustes.

Sellise lähenemisviisi ülevõtmisega jätkad sa folkloristikas auväärset traditsiooni, millele panid aluse Antti Aarne ja Stith Thompson. Nemad pidasid Carl von Linné stiilis klassifikatsiooni ja korra loomist igasuguse teadusliku püüdluse põhioõudeks. Sina viid selle lähenemise veel sammu võrra edasi – sa tahaksid arendada folkloristikat liigitamise tasandilt mõistete sõnastamise, seaduspärade formuleerimise ja protsessuaalse analüüsi tasandile. Kui ma sinust õigesti aru saan, seisneb just selles nende teaduslike suundumuste dihhotoomsete paradigmatide tähendus, mis minimaalsete variatsioonidega ilmuvad ka mitmetes sinu töödes žanride kui ideaaltüüpide kohta.

Riskides ennast korrata lubatagu mul uuesti esitada sinu nägemus tabelina, mis sünteesib sinu formuleeringuid sinu enda termineid kasutades.

ideaaltüübid		traditsioonilised žanrid
ideaalne		reaalne
nominalism		realism
meetodid:	analüütiline	empiiriline
	globaalne	lokaalne
	kultuuripiire ületav	kultuuriga seotud
nomoteetiline		partikulaarne/idiograafiline
nomoteetiline/universaalne		partikulaarne ⁷
eetiline		eemiline
õpetlaste kokku pandud		rahvapärane

(Allikad: Honko 1982: 43; 1989a: 18; 1989b: 28.)

Antud hetkel ja ajastul võib näida mõnevõrra veider, et lükkad tagasi empiirilise, reaalsusel põhineva analüüsi, eelistades nominalistlikku ja õpetlaste kokku pandud uurimust – juhul kui me ei võta teadmiseks, et kahe tulba terminite vahel ei valitse täielikku vastavust. Isegi enam – ülaltoodud vastandite kõrvutamine sisaldab ideid erinevatest mõttekoolkondadest, teadusharudest ja uurimissuundadest. Ka sõltub see sellest, kuidas sa ise oled tõlgendanud nende teoreetilisi põhimõtteid. Näiteks mina ei oleks vastandanud “ideaaltüüpe” “traditsioonilistele žanridele” sellel lihtsal põhjusel, et minu silmis ei ole kirjanduse ja folkloori žanrid mitte “traditsioonilised”, vaid sotsiaalse kõnelemise kognitiivsed kategooriad. Need ei ole traditsioonilised selles mõttes, nagu see väljendub Aristotelese traktaadi *Poetica* algusridades, kus ta piiritleb oma käsitluse teemat kui *poetilise kompositsiooni kunsti üldiselt ja selle erinevaid liike* (Else 1967: 15; 1447a8) – see on fraas, mis teadlikult püüab jätta muljet analoogiast bioloogiliste liikidega. Samuti oleksin ma enne nominalismi ja “ideaaltüüpide” ühte loetelusse paigutamist pidanud vajalikuks kindlaks teha, kas kategooriale annab nime folklorist või pärismaalane. Kahtlemata on võimatu leida kahte žanriteooriat käsitleva kirjanduse lugejat, kes moodustaksid ühesugused vastandpaaride rühmad. Mulle näib, et võti nende kahe mõisteparadigma selgitamiseks peitub ühes vastandite paaris – nomoteetilised *versus* idiograafilised uurimused.

Wilhelm Windelband (1848–1915) tegi sellisel moel vahet loodus-

⁷ Vt Honko 1989a, kus esineb mõistete paar “nomoteetiline *versus* eriline”, Honko 1989b on aga sõna “nomoteetiline” vastandatud sõnale “idiograafiline”. Samas artiklis käsitletakse mõistet “eriline” vastandina “universaalsele”.

ja ajalooteaduste vahel. Tema õpilane Heinrich Rickert (1863–1963) kirjeldab oma tööd *The Limits of Concept Formation in Natural Science* (1886/1902) tagasihoidlikult kõigest oma õpetaja ideede kokkuvõttena. Viimatinimetatud raamatul oli aga kõige otsustavam mõju Max Weberile tema “ideaaltüübi” mõiste sõnastamisel. Kui varasemad sotsioloogid arvasid, et M. Weber osutas *Windelbandi-Rickerti teoriale ainult silmakirjalikku austust*” (Becker 1933–34: 402), siis Thomas Burger (1976: 3–56; 94–153) näitas lõplikult, kui palju võlgneb M. Weber tänu just H. Rickertile. M. Weberi essee “Objectivity in Social Science and Social Policy” (1949), milles ta ütleb välja oma mõtted ideaaltüüpide kohta, paistab ilma H. Rickerti tööd arvestamata selgusetu ning samasugune on sinu enda seos nende kahe teaduse meetodiga.

Ma ei lähe nii jultunuks, et hakkaksin sulle pakkuma oma tõlgendust sinu mõtlemise allikatest või oma suhtumist neisse. T. Burger (1976) valgustab oma imetlusväärset põhjalikus analüüsis kõnealuste mõistete tähendust H. Rickerti ja vastavalt ka M. Weberi töödes. Vaidlusküsimuseks on siin erinevus loodus- ja ühiskonnateaduste (eriti ajaloo) vahel. Esimestes on võimalik formuleerida põhjuse ja tagajärje universaalseid seadusi, mida saab rakendada kõigis situatsioonides, kuna aga teistes on võimalik ainult kirjeldada erijuhtumeid. Max Weber arvab, et teatud piirides võimaldavad ideaaltüübid käsitada objektina teadlaste vaatluse all olevat sotsiaalset reaalsust ning formuleerida seda korduvate mudelite, reeglipärasuste ja seaduste kujul:

Mõistete ülesandeks on peetud analüüsija ettekujutuses ‘objektiivse’ reaalsuse reproduktsiooniks olemist. Sellest siis ka korduvad vihjed igasuguste selgepiiriliste mõistete ebareaalsusele. Kui keegi märkab siin Kantist alguse saanud moodsa epistemoloogia fundamentaalsete ideede asjassesegatust – nimelt, et mõisted on eeskätt analüütilised instrumendid empiiriliste andmete intellektuaalseks valdamiseks ega saagi olla midagi muud –, ei pane asjaolu, et täpsed tekkelised mõisted on paratamatult ideaaltüübid, teda veel nende loomisest loobuma (Weber 1949: 106).

Et püstitada folklooriuurimise uusi eesmärgi ning objektiveerida meie uuritavaid sündmusi ja tekste, näidates nende korduvaid mudeleid ja seaduspärasid ning sõnastades seadusi, mille järgi need funktsioneerivad ühiskonnas ja kultuuris, oleks sinule meeldinud juurutada samasugust metoodikat folkloristikas. Selliselt toimides muudaksid sa rahvaluuleteaduse idiograafilisest distsipliinist nomoteetiliseks ehk teisisõnu võimaldaksid hakata järgima rahvaluule uurimisel samu printsiipe, mis on kasutatavad loodusteadustes, ja sõnastada

folkloristika universaalseid seadusi.

M. Weber tuletas endale ja oma lugejatele pidevalt meelde, et *kogu empiirilise teadmise objektiivne paikapidavus tugineb ainult antud reaalsuse korrastamisele vastavalt kategooriatele, mis on subjektiivsed erilises mõttes, nimelt, et need esitavad meie teadmiste eeldusi ja põhinevad nende tõdede oletataval väärtusel, mida ainuüksi empiiriline teadmine meile suudab anda* (Weber 1949: 110).

Rahvaluuletekstidel ja nende esitusel on teist laadi subjektiivsus – see on nende endi kultuuriline subjektiivsus. Nad moodustavad kultuuriliselt reguleeritud reaalsuse. Nii nagu keel, on ka nende korduvad mudelid, seaduspärad ja reeglid kultuurilised, mitte teaduslikud konstruktsioonid. Meil on võimalus, kohustus ja eesõigus leida nende kultuurisaaduste, -kategooriate ja -korrapärasuste tähendused. Seaduspärasused, mis me leiame, on avastatud, mitte moodustatud; tähendused peituvad tekstides, mitte konstrueeritud mõistetes. Žanrid pole utopiad ega ka analüütiliselt subjektiivsed konstruktsioonid, mis võiksid sobida mingi globaalse transtsendentaalse narratiivide, laulude või mis tahes muude verbaalsete vormide kontseptsiooniga. Need on kognitiivsed moodustised, mis piiritlevad sõnumi tähenduse rääkijate jaoks ning suhestavad nad teiste sõnumitega, mida nad oma ühiskonnas edastavad.

Folkloor, nagu ka hiljuti tuletatud *kogemuse antropoloogia* (Turner & Bruner 1986)

[--] *juhhib meie tähelepanu kogemusele ja selle algse tähenduse väljendustele. [--] Põhilised analüüsi osad loob siin pigem uuritav rahvas, mitte antropoloog kui võõras vaatleja. Keskendudes juttudele või draamadadele, karnevalile või ükskõik millistele teistele väljendustele, jätame uuritava vormi defineerimise rahva hooleks, selle asemel, et peale suruda kategooriaid, mis on tuletatud meie endi igavesti muutuvatest teoreetilistest raamidest. Väljendused on rahva oma kogemuse artikulatsioonid, formulatsioonid ja esitused* (Bruner 1986: 9).

Niisugust laadi lokaalsel teadmisel (Geertz 1983) on globaalsed tähendused. See võimaldab näha *kogu maailma ühes liivateras*. Selle asemel, et jätkata selgitamist, milline teoreetiline tähendus on žanride mõtestamisel kohalike, põliskogukonna elu ja keelega seotud kultuuriliste kategooriatena, lubad mul ehk abi otsida retoorilisest strateegiast, mida me tavaliselt pigem uurime kui praktiseerime, ning jutustada ühe anekdoodi. See on James Joyce'ist, nii nagu teda mäletas sõprade seas Sonehiks kutsutud heebrea luuletaja Avraham

ben-Yitshak (1883–1950). Loo kirjutas üles luuletaja Leah Goldberg:

Joyce'i endaga kohtus Soneh ainult ühe korra. See juhtus Šveitsis. Nad istusid kolmekesi mingi maja palkonil: Joyce'i sakslasest kirjastaja, Joyce ise ja Soneh. Joyce oli kogu aeg vait. See oli tema viimastel eluaastatel, kui haigus oli juba nõrgestanud teda ja tema silmi [---] tema nägemine oli juba peaaegu kadunud. Veidi aja pärast ühines nendega keegi noor kirjanik. Ilmselt oli ta millalgi varem Joyce'ile oma teosest midagi ette lugenud. Nüüd tahtis ta kuulda Ulyssese autori arvamust oma raamatu kohta. Kuid Joyce'ilt ei olnud võimalik välja pigistada ühtegi sõna. Siis, arvatavasti lootuses meelitada vana kirjanikku, alustas noor sulesepp juttu sellest, kuidas inimene, kes tänapäeval tahab kirjutada romaani, peab olema kosmopoliit ja teadma hästi kogu maailmas toimuvat, olema tuttav kõikide rahvaste eluga kõigis maades jne. Ta rääkis niikaua, kuni Joyce kaotas kannatuse ja vastas teravalt: "Selleks, et tänapäeval romaani kirjutada, peab inimene väga hästi teadma praktiliselt kõike seda, mis toimub tema väikeses kodulinnas (Goldberg 1972 [1952]: 297).⁸

(d) *Kas siis folklooris on universaalseid žanre?* Rahvapärasest, lokaalsest ja kogemuslikust vaatenurgast nähtuna on žanride ja universaalide vahel mõisteline vastuolu. Žanrid on folklooridiskursuse kategooriad, mis sõltuvad kultuurist ega saa järelikult olla universaalsed. Universaalseid liigitamisi saab teha ainult Jumala vaatepunktist ning võib-olla saavad meiesugused surelikud neid looduses avastada. Et žanrid ise pole aga looduse, vaid inimese looming, ei saa need olla universaalsed. Veel enam, folkloori liigitamine on allutatud žanrilisele paradoksile. Väljenduste taksonoomia toimib nii esituse loovas kui ka reflekteerivas pooles. Kuna ühtegi kultuurilist väljendust ei saa esitada nii, et see jääks liigituslikest piiridest väljapoole, allub see juba *a priori* antud ühiskonna žanrilistele konventsioonidele. Mingi väljenduse *a posteriori* liigituslik visandamine sõltub seega kultuuriliste tavade kompleksist, mis esiteks määrasid selle väljenduse (Bauman 1977: 15–24).

Seetõttu nõuab väljendustest universaalide otsimine kõneldava folkloori žanrieelsete omaduste uurimist, püüdes ära tunda need jooned, mis on omased nii ettekujutatud kui ka ajaloolise kogemuse

⁸ Richard Ellmann, Joyce'i biograaf (1959), ütles selle anekdoodi kommentaariks: *Sinu räägitud lugu on väga sarnane sellele, mida teised inimesed on Joyce'i kohta rääkinud, kui nimetada näiteks Arthur Powerit, kes tundis teda hästi 1920. aastatel. Ma arvan, et see juhtum leidis aset 1930. aastatel (isiklik kirjavahetus, 2.09.1985).*

transformeerimisele verbaalseks esituseks. Iga sedalaadi ettepanek on hüpoteetiline piiritlemise tõttu, sest alati on võimalus, et avastatakse mingi rühm inimesi, kelle verbaalne käitumine ei vasta nendele põhimõtetele. Olgu sellega, kuidas on, mina pakuksin välja, et universaalsed pole mitte žanrid, vaid *eristused*, mida teevad inimesed oma sõnalistes esitustes. Selliste eristuste tegemine toimub kahel tasandil: kõla ja tähenduse ning esituse ja suhtumise tasandil. Need eristused määravad piirid rääkimisviiside ja räägitava väärtuste vahel. Nende sihiks on vormide eristus- ja sisude eraldusjooned, mitte väljenduste vormid ja sisud ise. Hääleline eristamine seab piiri meetrilist allstruktuuri omava ja mitteomava kõne vahele. Meetriline allstruktuur võib olla silbiline, rõhuline või tonaalne; selle vormid võivad varieeruda, kuid taktilise kõla printsiip jääb püsima. See eristus on esmane ja universaalne, kuigi erinevad kogukonnad võivad tõmmata omad eristusjooned rütmilise ja mitterütmilise kõne vahele. See eristus on igas ühiskonnas esmane ja lõplik ning seda, nagu ka rasedust, ei saa olla ainult natuke. Tegemist on eristusega, mis nõuab kas seda või teist. Siiski on võimalik värsilist allstruktuuri kõnes analüütiliselt avastada, nagu seda tegid Dell Hymes (1981, 1983, 1987a, 1987b) ja Virginia Hymes (1987) Clackamasi tšinukkide ja teiste USA Loode-ranniku rahvaste juttude puhul, muutes sealjuures vaatlejate ja meie ettekujutust inimeste väljendustest. Kõne värsiline allstruktuur võib väljenduda parallelismina, mida võib leida nii iidsetest kui ka tänapäevastest suulistest traditsioonidest (Fox 1988) ning mis on kõige täiuslikumalt ära tuntav lauludes, kuid esineb kultuuris väga mitmesugustes verbaalsetes esitustes (Nagy 1990: 17–51). Poetiliste tekstide skandeerimiseks võib tarvis minna leidlikkust (Johnson 1979, 1985, 1988), mis nõuab meilt analüütilisi jõupingutusi esitajate tehtavate eristuste avastamiseks.

Suhtumuslik eristamine tegeleb narratiivsete teadete tõeväärtusega. Oma dialoogis Adeimantosega juttude kasvatusliku väärtuse üle teeb Sokrates niisuguse eristuse väga selgesti:

“Kas Kõnedel on kahekordne kuju, üks tõene ja teine vale?”

“Jah.”

“Kas nad peavad saama koolitust mõlemas, aga eelkõige siiski vales?”

“Ma ei saa aru, mida sa sellega mõtled,” ütles ta.

“Kas sa ei saa aru,” ütlesin ma, “et eelkõige räägime me lugusid lastele?”

Ning kindlasti on need tervikuna valed, ehkki neis leidub ka tõtt”

(Bloom 1968: 54; 376e–377a).

Sokratese mõõndus, et isegi fiktiivsetes narratiivides võib olla tõetera, rõhutab tõe mõiste keerulisust ja mitmetähenduslikkust. Allegooria võib edasi anda kõlbelist tõtt, kuid olla väljamõeldis; religioossetes narratiivides võib leiduda tõtt, mis põhineb uskumisel, mitte empiirilisel tõestusel. Inimesed teevad vahet tõeste ja väärade teadete vahel oma kultuurilise teadmise ja maailmast arusaamise raamides. Sellise raamistiku piires on tehtud eristus absoluutne. Nii nagu meetrilist allstruktuuri omava või mitteomava kõne eristamisel, ei saa ka siin olla mingit vahepealset asendit tõe ja vale vahel. Ühe jutustuse tõe-pärasuse vaidlustamine ei muuda olematuks eristust ennast, see jääb esmaseks, oluliseks ja universaalseks. Olles kord ära tuntud, võib see eristus olla paljude žanride tuumas. On võimalik esitada fiktsiooni tõena ning ajaloolist tõde väljamõeldisena, retoorilisteks pahupidi-pööramiseks on võimalik kasutada teisi vorme, näiteks paroodiat, ironiat ja sulaselget valetamist (Bauman 1986), kuid kõik see saab võimalikuks vaid tõe ja vale eristamise baasil.

Kokkuvõte

Nüüdseks on vastus artikli pealkirjas esitatud küsimusele üpris selge. Ideaaltüüpide otsingu alguspunktiks oli katse korrastada ükskord ja lõplikult folkloristika žanrimõistete paabel. Töö käigus aga selgus, et õigupoolest ei tule mõistete vohamises ja terminite tähenduste lahknevuses süüdistada folkloriste. Pigem on nemad teinud oma parima, et edasi anda pärimuse kultuurilise liigitamise tegelikkust. Mõistete paljusus ja nende segiajamine ning terminite kattuvad tähendused on folkloori lokaalse, etnilise ja globaalse tegelikkuse osa ning ükski pingutus ideaaltüüpide abil mõisteid moodustada ei suuda seda olukorda varjata.

Selle asemel, et kasutada oma metodoloogilist leidlikkust tegelikkuse varjamiseks, võiksime seda hoopis eksponeerida. Unifitseeritud kunstliku süsteemi loomise asemel uurigem parem mõistete mitmekesisust, nende kultuurilist ebastabiilsust ja muutlikkust ajas, nende sõltuvust klassist, piirkonnast ja dialektist. Ideaalne tüpiseerimine on mõistete loomise meetod. Kuid žanriliste terminite olemasolu paljudes keeltes viitab sellele, et need mõisted on juba moodustatud. Need mõisted ei haaku ühegi analüütilise meetodi ega teoreetilise raamistikuga, vaid esindavad just nende inimeste vaateid ja ideid, kes räägivad lugusid, laulavad laule ja kasutavad vanasõnu. Need

mõisted annavad edasi nende inimeste kultuurilist subjektiivsust ja mõtteid oma sõnumite tähenduste kohta. Neis mõistetes sisalduvad ebajärjekindlused on elu ja mõtete ebajärjekindlused, nende mitme-mõttelisused on kõneldava keele ja rääkimisviisi osaks. Igasugune analüütiline ühtlustamine, mida me oma mugavuse huvides võiksime tahta žanrilisele paljususele peale suruda, on määratud õmblustest käriseма. Õigupoolest on juba kärisenudki.

Tõlkinud Reet Hiemäe

Kirjandus

- Abrahams, Roger D. 1969. The Complex Relation of Simple Forms. *Genre* 2, 104–128 = Ben-Amos, Dan (toim) 1976b. *Folklore Genres*. Publication of the American Folklore Society, Bibliographical and Special Series 26. Austin: University of Texas Press, lk 193–214.
- Abrahams, Roger D. 1983. Interpreting Folklore Ethnographically and Sociologically. Dorson Richard M. (toim). *Handbook of American Folklore*. Bloomington: Indiana University Press, lk 345–350.
- Andriés, Lisa 1983. *La bibliothèque bleue au dix-huitième siècle: Une tradition éditoriale*. Oxford: Voltaire Foundation at Taylor Institution.
- Anthony, William Wilton 1981. *The Narration of the Marvelous in the Late Eighteenth Century German Märchen*. Dissertatsioon. Käsikiri. Baltimore: The Johns Hopkins University.
- Bahtin, Mihhail 1986 = Bakhtin, Mikhail M. *Speech Genres and Other Late Essays*. University of Texas Press Slavic Series 8. Austin: University of Texas Press.
- Bascom, William R. 1954. Four Functions of Folklore. *Journal of American Folklore* 67, lk 333–349 = Dundes, Alan (toim) 1965. *The Study of Folklore*. Englewood-Cliffs (New Jersey): Prentice-Hall, lk 279–298.
- Bascom, William R. 1965. The Forms of Folklore: Prose Narratives. *Journal of American Folklore* 78, lk 3–20.
- Bauman, Richard 1977. *Verbal Art as Performance*. Rowley (Massachussets): Newbury.
- Bauman, Richard 1986. *Story, Performance and Event: Contextual Studies of Oral Narrative*. Cambridge Studies in Oral and Literature Culture 10. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bausinger, Hermann 1961. *Volkskultur in der technischen Welt*. Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag.
- Bausinger, Hermann 1990. *Folk Culture in a World of Technology*. Folklore Studies in Translation. Bloomington: Indiana University Press.

- Becker, Howard 1933–1934. Culture Case Study and Ideal-Typical Method: With Special Reference to Max Weber. *Social Forces* 12, lk 399–405.
- Becker, Howard 1940. Constructive Typology in the Social Sciences. Barnes, Henry E. & Becker, Howard & Becker, Frances (toim). *Contemporary Social Theory*. New York: Appleton-Crofts, lk 17–47.
- Ben-Amos, Dan 1969. Analytical Categories and Ethnic Geneses. *Genre* 2, lk 275–301 = Ben-Amos, Dan (toim) 1976b. *Folklore Genres*. Publication of the American Folklore Society, Bibliographical and Special Series 26. Austin: University of Texas Press, lk 215–242.
- Ben-Amos, Dan 1976a. The Concepts of Genre in Folklore. Pentikäinen, Juha & Juurikka, Tuula (toim). *Issue of Folk Narrative Research: Some Papers Presented at the VI Congress of the International Society for Folk Narrative Research*. Studia Fennica: Review of Finnish Linguistics and Ethnology 20. Helsinki: Finnish Literary Society, lk 30–43.
- Ben-Amos, Dan (toim) 1976b. *Folklore Genres*. Publication of the American Folklore Society, Bibliographical and Special Series 26. Austin: University of Texas Press.
- Ben-Amos, Dan 1989. Folktale. *International Encyclopedia of Communications* 2. New York: Oxford University Press, lk 181–187.
- Ben-Amos, Dan 1990. Foreword. Bausinger, Hermann. *Folk Culture in a World of Technology*. Folklore Studies in Translation. Bloomington: Indiana University Press, lk vii–x.
- Bendix, Regina 1988. Folklorism: The Challenge of a Concept. *International Folklore Review* 6, lk 5–15.
- Benedict, Ruth 1935. *Zuni Mythology*. Columbia University Contributions to Anthropology 21. New York: Columbia University Press.
- Berman, Judith 1991. *The Seals' Sleeping Cave: The Interpretation of Boas' Kwakw'ala Texts*. Dissertatsioon. Käsikiri. Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Bettelheim, Bruno 1976. *The Uses of Enchantment*. New York: Knopf.
- Bidney, David 1955. Myth, Symbolism, and Truth. *Journal of American Folklore* 68, lk 379–393 = Sebeok, Thomas A. (toim) 1958. *Myth: A Symposium*. Bloomington: Indiana University Press, lk 1–14.
- Bloom, Allan (tlk) 1968. *The Republic of Plato*. New York: Basic Books.
- Brachilon, Jacques 1975. *Le conte merveilleux français de 1690 à 1790*. Paris: Champion.
- Brémond, Claude 1970. Morphology of the French Folktale. *Semiotica* 2, lk 247–276.
- Brémond, Claude 1973. *Logique du récit*. Paris: du Seuil.
- Brémond, Claude 1977. The Morphology of the French Fairy Tale: The Ethical Model. Jason, Heda & Segal, Dimitri (toim). *Patterns in Oral Literature*. World Anthropology. The Hague & Paris: Mouton, lk 49–76.
- Brown, Robert & Steinmann, Martin 1978. Native Readers of Fiction: A Speech-Act and Genre Rule Approach in Defining Literature. Hernadi, Paul (toim). *What is Literature?* Bloomington: Indiana University Press, lk 141–160.

- Bruner, Edward M. 1986. Experience and Its Expression. Turner, Victor W. & Bruner, Edward M. (toim). *The Anthropology of Experience*. Urbana: University of Illinois Press, lk 3–30.
- Burger, Thomas 1976. *Max Weber's Theory of Concept Formation: History, Laws, and Ideal Types*. Durham (North Carolina): Duke University Press.
- Cahnman, Werner J. 1964. Max Weber and the Methodological Controversy in the Social Sciences. Cahnman, Werner J. & Boskoff, Alvin (toim). *Sociology and History: Theory and Research*. New York: The Free Press, lk 103–127.
- Cahnman, Werner J. 1965. Ideal Type Theory: Max Weber's Concept and Some of Its Derivations. *Sociological Quarterly* 6, lk 268–280.
- Chartier, Roger 1987. *The Cultural Uses of Print in Early Modern France*. Princeton (New Jersey): Princeton University Press.
- Clark, Robert Thomas 1955. Herder: *His Life and Thought*. Berkeley: University of California.
- Croce, Benedetto 1922. *Aesthetic: As Science of Expression and General Linguistic*. Täiend tr. London: Macmillan.
- Culley, Robert C. 1972. Some Comments on Structural Analysis of Biblical Studies. *Supplement to Vetus Testamentum* 22, lk 130–142.
- Culley, Robert C. 1974. Structural Analysis: Is It Done with Mirrors? *Interpretation* 27, lk 165–181.
- Culley, Robert C. 1976. *Studies in the Structure of Hebrew Narrative*. Philadelphia: The Fortress Press.
- Detienne, Marcel 1986. *The Creation of Mythology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dundes, Alan 1964a. *The Morphology of North American Indian Folktales*. Folklore Fellows' Communications 195. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.
- Dundes, Alan 1964b. On Game Morphology: A Study of the Structure of Non-Verbal Folklore. *New York Folklore Quarterly* 20, lk 276–288.
- Dundes, Alan 1975. On the Structure of the Proverb. *Proverbium* 25, lk 961–973 = Mieder, Wolfgang & Dundes, Alan (toim) 1981. *The Wisdom of Many: Essays on the Proverb*. New York: Garland, lk 43–64.)
- Dundes, Alan 1976. Structuralism and Folklore. Pentikäinen, Juha & Juurikka, Tuula (toim). *Issue of Folk Narrative Research: Some Papers Presented at the VI Congress of the International Society for Folk Narrative Research*. Studia Fennica: Review of Finnish Linguistics and Ethnology 20. Helsinki: Finnish Literary Society, lk 75–93.
- Eisenstadt, Shmuel Noah 1965. *Essays on Comparative Institutions*. New York: John Wiley.
- Ellmann, Richard 1959. *James Joyce*. New York: Oxford University Press.
- Else, Gerald F. (tlk) 1967. *Aristotle Poetics*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Fine, Gary Alan 1987. Joseph Jacobs: A Sociological Folklorist. *Folklore* 98, lk 183–193.

- Fink, Gonthier-Louis 1966. *Naissance et apogée du conte merveilleux en Allemagne*. Annales Littéraires de l'Université de Besançon 80. Paris: Les Belles Lettres.
- Fox, James J. (toim) 1988. *To Speak in Pairs: Essays on the Ritual Languages of Eastern Indonesia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Geertz, Clifford 1983. *Local Knowledge. Further Essays in Interpretive Anthropology*. New York: Basic Books.
- Genette, Gérard *et al.* 1986. *Théorie des genres*. Paris: du Seuil.
- Georges, Robert A. & Alan Dundes 1963. Toward a Structural Definition of the Riddle. *Journal of American Folklore* 76, lk 111–118.
- Gerndt, Helge 1988. Sagen und Sagenforschung im Spannungsfeld von Mündlichkeit und Schriftlichkeit. *Fabula* 29, lk 1–20.
- Goldberg, Leah 1972. *Prozah*. Tel-Aviv: Sifriat Po'alim.
- Goode, William J. 1947. A Note on the Ideal Type. *American Sociological Review* 12, lk 473–475.
- Grätz, Manfred 1988. *Das Märchen in der deutschen Aufklärung: Vom Feenmärchen zum Volksmärchen*. Stuttgart: Metzler.
- Greimas, Algirdas Julien 1971a. The Interpretation of Myth: Theory and Practice. Maranda, Pierre & Königä-Maranda, Elli (toim). *Structural Analysis of Oral Tradition*. University of Pennsylvania Publications in Folklore and Folklife 3. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, lk 81–121.
- Greimas, Algirdas Julien 1971b Narrative Grammar: Units and Levels. *Modern Language Notes* 86, lk 793–806.
- Greimas, Algirdas Julien 1983. *Structural Semantics: An Attempt at a Method*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Headland, Tomas N. & Pike, Kenneth L. & Harris, Marvin (toim) 1990. *Emics and Etics: The Insider/Outsider Debate*. Frontiers of Anthropology 7. Newbury Park: Sage.
- Hempel, Carl G. 1965. Typological Methods in the Natural and the Social Sciences. Hempel, Carl G. (toim). *Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science*. New York: The Free Press, lk 155–172.
- Holbek, Bengt *et al.* 1978. Formal and Structural Studies of Oral Narrative: A Bibliography. *Unifol: Årsberetning 1977*. Copenhagen: Institut for Folke-mindevidenskab, lk 149–194.
- Honko, Lauri 1968. Genre Analysis in Folkloristics and Comparative Religion. *Temenos* 3, lk 48–66.
- Honko, Lauri 1976. Genre Theory Revisited. Pentikäinen, Juha & Juurikka, Tuula (toim). *Issue of Folk Narrative Research: Some Papers Presented at the VI Congress of the International Society for Folk Narrative Research*. Studia Fennica: Review of Finnish Linguistics and Ethnology 20. Helsinki: Finnish Literary Society, lk 20–26.
- Honko, Lauri 1980. Genre Theory. *Arv: Scandinavian Yearbook of Folklore* 36, lk 42–45.

- Honko, Lauri 1989a. Folkloristic Theories of Genre. Siikala, Anna-Leena (toim). *Studies in Oral Narrative*. Studia Fennica 33, lk 13–28.
- Honko, Lauri 1989b. Methods in Folk Narrative Research. Kvideland, Reimund & Sehmsdorf, Henning K. (toim). *Nordic Folklore: Recent Studies*. Folklore Studies in Translation. Bloomington: Indiana University Press, lk 23–39 = 1979–1980. *Ethnologia Europaea* 11, lk 6–27.
- Hymes, Dell 1981. *“In vain I tried to tell you”: Essays in Native American Ethnopoetics*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Hymes, Dell 1983. Victoria Howard’s “Gitskux and his Older Brother”: A Clackamas Chinook Myth. Swann, Brian (toim). *Smoothing the Ground: Essays on Native American Oral Literature*. Berkeley: University of California Press, lk 129–170.
- Hymes, Dell 1987a. Anthologies and Narrators. Swann, Brian & Krupat, Arnold (toim). *Recovering the Word: Essays on Native American Literature*. Berkeley: University California Press, lk 41–84.
- Hymes, Dell 1987b. Tonkawa Poetics: John Rush Buffalo’s “Coyote and Eagle’s Daughter”. Sherzer, Joel & Woodbury, Anthony C. (toim). *Native American Discourse: Poetics and Rhetorics*. Cambridge Studies in Oral Literate Culture 13. Cambridge: Cambridge University Press, lk 17–61.
- Hymes, Virginia 1987. Warm Springs Sahaptin Narrative Analysis. Sherzer, Joel & Woodbury, Anthony C. (toim). *Native American Discourse: Poetics and Rhetorics*. Cambridge Studies in Oral Literate Culture 13. Cambridge: Cambridge University Press, lk 62–102.
- Jansen, William Hugh 1957. Classifying Performance in the Study of Verbal Folklore. Richmond, W. Edson (toim). *Studies in Folklore: In Honor of Distinguished Service Professor Stith Thompson*. Indiana University Publications Folklore Series 9. Bloomington: Indiana University Press, lk 110–118.
- Jason, Heda 1977a. *Ethnopoetry: Form, Content, Function*. Forum Theologie Linguisticae 11. Bonn: Linguistica Biblica.
- Jason, Heda 1977b. A Model for Narrative Structure in Oral Literature. Jason, Heda & Segal, Dimitri (toim). *Patterns in Oral Literature*. World Anthropology. The Hague & Paris: Mouton, lk 99–139.
- Jauss, Hans Robert 1982. Theory of Genres and Medieval Literature. Jauss, Hans Robert. *Toward an Aesthetic of Reception*. Theory and History of Literature 2. Minneapolis: University of Minnesota Press, lk 76–109.
- Johnson, John W. 1979. Somali Prosodic System. *Horn of Africa* 2, iii, lk 46–54.
- Johnson, John W. 1985. Recent Researches into the Scantion of Somali Oral Poetry. Labahn, Thomas (toim). *Proceedings of the Second International Congress of Somali Studies, University of Hamburg. August 1–6, 1983*. Hamburg: H. Buske, lk 313–331.
- Johnson, John W. 1988. Set Theory in Somali Poetics: Structures and Implications. Puglielli, Annarita (toim). *Proceedings of the Second International Congress of Somali Studies*. Roma: Pensiero Scientifico Editore, lk 123–133.

- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara 1975. A Parable in Context: A Social Interactional Analysis of Storytelling Performance. Ben-Amos, Dan & Goldstein, Kenneth S. (toim). *Folklore: Performance and Communication*. Approaches to Semiotics 40. The Hague & Paris: Mouton, lk 105–130.
- Kivisto, Peter & Swatos, William H. jun 1988. *Max Weber: A Bio-Bibliography*. Bio-Bibliographies in Sociology 2. New York: Greenwood Press.
- Köngäs, Elli-Kaija & Maranda, Pierre 1962. Structural Models in Folklore. *Midwest Folklore* 12, lk 133–192.
- Köngäs, Elli-Kaija & Maranda, Pierre 1971. *Structural Models in Folklore and Transformational Essays*. Approaches to Semiotics 10. The Hague & Paris: Mouton.
- Leach, Edmund 1982. Introduction. Steblin-Kamenskij, Mihail I. *Myth: The Icelandic Sagas & Eddas*. Ann Arbor: Karoma, lk 1–20.
- Levin, Isidor 1967. Vladimir Propp: An Evaluation on His Seventieth Birthday. *Journal of the Folklore Institute* 4, lk 32–49.
- Lieberman, Anatoly 1984. Introduction. Propp, Vladimir. *Theory and History of Folklore*. Theory and History of Literature 5. Minneapolis: University of Minnesota Press, lk ix–lxxx.
- Linke, Uli 1990. Folklore, Anthropology, and the Government of Social Life. *Comparative Studies in Society and History* 32, lk 117–148.
- Littleton, Scott C. 1965. A Two-Dimensional Scheme for the Classification of Narratives. *Journal of American Folklore* 78, lk 21–27.
- Loperato, Joseph & Alston, Letitia 1970. Ideal Types and Idealization Strategy. *American Sociological Review* 35, lk 88–96.
- Lutz, Gerhard 1982. Die Entstehung der Ethnologie und das spätere Nebeneinander der Fächer Volkskunde und Völkerkunde in Deutschland. Nixdorff, Heidi & Hauschild, Thomas (toim). *Europäische Ethnologie: Theorie- und Methodendiskussion aus ethnologischer und volkskundlicher Sicht*. Berlin: Dietrich Reimerverlag.
- Mandrou, Robert 1964. *De la culture populaire aux XVII et XVIII siècles: La bibliothèque bleue des Troyes*. Paris: Stock.
- Martin, Richard P. 1989. *The Language of Heroes: Speech and Performance in the Iliad*. Ithaca: Cornell University Press.
- Martindale, Don 1959. Sociological Theory and the Ideal Type. Gross, Llewellyn (toim). *Symposium on Sociological Theory*. New York: Harper and Row, lk 57–91.
- McKinney, John C. 1966. *Constructive Typology and Social Theory*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- McKinney, John C. 1967. Constructive Typology: Explication of a Procedure and Constructive Typology: Structure and Function. Doby, John T. (toim). *An Introduction to Social Research*. 2. väljaanne. New York: Appleton-Century-Crofts, lk 213–229, 230–243.

- Meletinsky, Eleazar *et al.* 1974. Problems of the Structural Analysis of Fairytales. Maranda, Pierre (toim). *Soviet Structural Folkloristics*. The Hague & Paris: Mouton, lk 73–139.
- Milne, Pamela J. 1988. *Vladimir Propp and the Study of Structure in Hebrew Biblical Narrative*. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Nagy, Gregory 1990. *Pindar's Homer: The Lyric Possession of an Epic Past*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Nefzger, Ben 1965. The Ideal-Type: Some Conceptions and Misconceptions. *Sociological Quarterly* 6, lk 166–174.
- Newall, Venetia J. 1987. The Adaptation of Folklore and Tradition (Folklorismus). *Folklore* 98, lk 131–151.
- Orsini, Gian N. G. 1961. *Benedetto Croce: Philosopher of Art and Literary Critic*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Parsons, Talcott 1968. *The Structure of Social Action*. New York: The Free Press.
- Paulme, Denise 1976. *La Mère Dévorante: essai sur la morphologie des contes africains*. Paris: Gallimard.
- Pepper, George B. 1963. A Re-Examination of the Ideal Type Concept. *American Catholic Sociological Review* 24, lk 185–201.
- Propp, Vladimir 1968 [1928]. *Morphology of the Folktale*. 2. tr. American Folklore Society Bibliographical and Special Series 9. Indiana University Research Center in Anthropology, Folklore, and Linguistics 10. Austin: University of Texas Press.
- Rickert, Heinrich 1986 [1902]. *The Limits of Concept Formation in Natural Science: A Logical Introduction to the Historical Sciences*. Lühendatud väljaanne. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rogers, Rolf E. 1969. *Max Weber's Ideal Type Theory*. New York: Philosophical Library.
- Rose, Arnold M. 1950–1951. A Deductive Ideal-Type Method. *American Journal of Sociology* 56, lk 35–42.
- Rosmarin, Adena 1985. *The Power of Genre*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Roy, Ellen (toim) 1988. *Malinowski Between Two Worlds: The Polish Roots of an Anthropological Tradition*. New York: Columbia University Press.
- Ryan, Marie-Laure 1979a. Toward a Competence Theory of Genre. *Poetics* 8, lk 307–337.
- Ryan, Marie-Laure 1979b. Introduction: On the Why, What and How of Generic Taxonomy. *Poetics* 10, lk 109–126.
- Schaeffer, Jean-Marie 1989a. Literary Genres and Textual Genericity. Cohen, Ralph (toim). *The Future of Literary Theory*. New York: Routledge, lk 167–187.
- Schaeffer, Jean-Marie 1989b. *Qu'est-ce qu'un genre littéraire?* Paris: du Seuil.
- Storer, Mary Elizabeth 1928. *La mode des contes des fées (1685–1700)*. Paris: Champion.

- Thompson, Kenneth 1980. Folklore and Sociology. *Sociological Review* 28, lk 249–275.
- Todorov, Tzvetan 1990. *Genres in Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Turner Victor W. & Bruner Edward M., (toim) 1986. *The Anthropology of Experience*. Urbana: University of Illinois Press.
- Voigt, Vilmos 1976. Towards a Theory of Genres in Folklore. Dégh, Linda & Glassie, Henry & Oinas, Felix J. (toim). *Folklore Today: A Festschrift for Richard M. Dorson*. Bloomington: Indiana University Press, lk 485–496.
- Ward, Donald (tlk & toim) 1981. *The German Legends of the Brothers Grimm* 1–2. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues.
- Watkins, John W. N. 1953. Ideal Types and Historical Explanation. Feigl, Herbert & Brodbeck, May (toim). *Readings in the Philosophy of Science*. New York: Appleton-Century-Crofts, lk 723–743.
- Weber, Eugene 1981. Fairies and Hard Facts: The Reality of Folktales. *Journal of the History of Ideas* 42, lk 93–113.
- Weber, Max 1947. *The Theory of Social and Economic Organization*. New York: The Free Press.
- Weber, Max 1949. *Max Weber on The Methodology of the Social Sciences*. Glencoe (Illinois): Free Press.
- Weber-Kellerman, Ingeborg & Bimmer, Andreas C. 1985. *Einführung in die Volkskunde/Europäische Ethnologie: eine Wissenschafts-geschichte*. 2. väljaanne. Stuttgart: Metzler.
- Winch, Robert F. 1947. Heuristic and Empirical Typologies: A Job for Factor Analysis. *American Sociological Review* 12, lk 68–75.
- Windelband, Wilhelm 1980. History and Natural Science. *History and Theory* 19, lk 165–185.

Kommunikatsioon ja folkloor

Dan Ben-Amos

<http://www.folklore.ee/ri/pubte/ee/sator/sator9/>

ISBN 978-9949-490-30-1

Tartu 2012

Trükis ilmunud: Dan Ben-Amos. Kommunikatsioon ja folkloor.
SATOR 9.

Tartu 2009

Sarja toimetaja: Mare Kõiva

Toimetaja: Aado Lintrop

Keeletoimetaja: Asta Niinemets

Tõlkijad: Reet Hiiemäe, Kairika Kärсна, Maris Leponiemi,

Kait Tamm, Liisa Vesik

Konsultant: Anu Põldsam

Kaane kujundus: Andres Kuperjanov

Küljendus: Maris Kuperjanov

HTML: Diana Kahre

Sarjas Sator 2009. a ilmunud eestikeelset trükist toetas Eesti Kultuurkapital. Väljaanne on seotud sihtfinantseeritava temaga SF0030181s08.

E-raamatu valmimist toetas: EKRM04-29 Eesti keele, kultuuri ja folkloori kasutusvalade laiendamine ja tutvustamine elektroonilistel infokandjatel.

© 2012 EKM Teaduskirjastus & Eesti Folkloori Instituut
EKM FO rahvausundi ja meedia töörühm